

Гетьман П. Скоропадський, як військовий діяч повинен був розуміти значення створення боєздатних Збройних сил, які могли відстояти незалежність держави. На жаль, не все генералу П. Скоропадському вдалося в цьому сенсі здійснити.

Передусім, на наш погляд, не вдалося сформувати надійний офіцерський корпус. Позначилися і промахи П. Скоропадського, які були допущені, ще за часів існування Центральної Ради, коли можна було зберегти боєздатність частин, якими він командував. Швидкий відхід німецьких військ, на підтримку яких розраховував П. Скоропадський, ускладнив і без того непросте військове становище України.

Підсумовуючи, наголосимо: гетьман П. Скоропадський, незважаючи на певні прорахунки, непослідовні дії в окремих випадках, займе помітне місце в історії незалежної України як державний діяч, чого, на жаль, не можна сказати про нього як про керівника Збройних сил.

1. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Непринцев В.Ф. *Україна від найдавніших часів до сьогодні: Хронологічний довідник*. – К.: Наук. думка, 1995. – 687 с. 2. Держалюк М.С. *Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр.* – К.: Либідь, 1988. – 360 с. 3. Дорошенко Д. *Мої спогади про недавнє минуле (1914–1918). Частина третя. Доба Гетьманщини (1918)*. – Львів, 1923. – 63 с. 4. Дециньський Л.Е., Панюк А.В. *Міжнародні відносини України: історія і сучасність: Монографія*. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2001. – 424 с. 5. Литвин В.М. *Україна: доба війн і революцій (1914–1920)*. – К.: Альтернативи, 2003. – 488 с. 6. Kutschabsky W. *Die Welt Ukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in din Jahren 1918–1922, 1934*. 7. *Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін.; Під ред. В.А. Смолія*. – К.: Вид. дім „Альтернативи”, 2001. – 736 с. 8. *Революція на Україні. По мемуарам белых*. – М.: Гос. изд-во, 1930. – 435 с. 9. Рубльов О.С., Реєнт О.П. *Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.* – К.: Вид. дім „Альтернативи”, 1999. – 319 с. 10. *Советская историческая энциклопедия*. – М.: Сов. энцикл., 1969. – Т. 12.

УДК 94(477) “1919”

Л.В. Скорич

Національний університет “Львівська політехніка”

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЧНИХ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ОБ’ЄДНАНИХ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙ 15–30 ЛИПНЯ 1919 р.

© Скорич Л.В., 2006

Узагальнено дискусії командування Галицької і Наддніпрянської армій щодо розробки Київської та Одеської наступальних операцій у липні 1919 р. Проаналізовано військово-історичні студії Миколи Капустянського, Василя Кучабського, Осипа Дольницького, сучасні публікації, в яких показано передумови та наслідки наступу об’єднаних військ на Київ.

The article summarizes’ discussions devoted to the scholarly analysis of the Kyiv and Odessa often live operations, designed by the commander – in – chief (?) of UNA and UNP Armies. The article gives an overview of the studies by M. Kapustyansky, V. Kuchabsky, O. Dolnytsky, contemporary scholarly work’s; dealing with pre – conditions and consenrences of the offensive of the offensive of the united troops on Kyiv.

Українсько-польська війна 1918–1919 рр. закінчилася поразкою молоді Галицької Армії у протистоянні зі збройними силами Польщі, за якою стояли могутні держави Антанти і США. Її зумовили фактори, здебільшого об’єктивного характеру: величезні матеріальні і людські втрати під

час чотирирічної світової війни, головні битви якої розгорталися на території Галичини; міжнародна ізоляція ЗУНР унеможливила надходження резерву і озброєння; важка й запекла боротьба з більшовицькою Росією не давала змоги УНР надати галичанам “реальну й необхідну допомогу, тоді як Польща отримувала регулярно найсучаснішу зброю, бойову техніку з Франції, Великобританії і США та вишколені військові формування, зокрема 60-тисячну армію генерала Юзефа Галлера, яка по суті зіграла вирішальну роль в українсько-польській війні; нарешті людський і економічний потенціал Польщі у декілька разів перевищував потенціал ЗУНР. Проте дев’ятимісячна боротьба Галицької Армії засвідчила велику військово-політичну силу, високі моральні й бойові якості її особового складу. “Розуміється, озброєні по останньому слову “науки організованого убийства” ці дивізії, – писав Володимир Винниченко, – мали багато переваги над неодягненими, зле взутими, скупо й бідно озброєними військами Центральної Ради. Але той факт, що ці війська, без техніки, без допомоги, без амуніції, впродовж кількох місяців не тільки стримували наскоки антантського злодійкуватого хама, а ще й не раз били його, показує, яка велика сила духу була в тих, дійсно героях” [1, с. 391–392].

Варто відзначити, що польському війську вдалося окупувати територію ЗУНР, але Галицька Армія під час відступу зберегла свою силу і боєздатність. Притиснута поляками до Збруча в середині липня 1919 р. вона налічувала 12 стрілецьких і одну кінну бригаду у складі трьох корпусів і мала 50 тисяч вояків у бойовому строю, 603 кулемети, 187 гармат, а разом з частинами запілля нараховувала близько 85 тисяч стрільців і старшин [8, с. 156–157].

У ті липневі дні військово-політична ситуація в Наддніпрянщині була надзвичайно складною для українців. Російські 12-та і 14-та армії, маючи перевагу над військами УНР, зайняли майже все Правобережжя й затиснули їх у районі Кам’янця-Подільського, де розташувався уряд республіки на чолі з Головним отаманом Симоном Петлюрою. Лише наступ Денікіна на Москву та численні антибільшовицькі повстання на Наддніпрянщині врятували війська УНР від повного розгрому. Безперечно, Головний отаман прагнув об’єднання з Галицькою Армією й особисто вів переговори з Главою ЗУНР Євгеном Петрушевичем, який довго вагався, перш ніж прийняти рішення про відступ за Збруч. Учасник однієї з нарад делегації УНР на чолі із Євгеном Петрушевичем, полковник (пізніше генерал) Армії УНР Микола Капустянський у фундаментальній праці “Похід Українських Армій на Київ–Одесу в 1919 році” з розумінням поставився до позиції галичан: “Без сумніву, за тієї складної ситуації, яка утворилася на Великій Україні, Галицьку Армію чекають там великі труднощі, а часами й розчарування. До того ж треба брати до уваги гостру галицько-польську ворожнечу й необхідність на деякий час піти з Польщею одним фронтом проти більшовиків... Однак рішуче було зазначено, що й наслідки для загальної української справи від утворення спільного фронту можуть бути дуже корисні, і що всяке інше рішення поведе до загибелі й Галицьку армію, і нашу справу. Наступ Соборної армії безумовно спричиниться до великих успіхів” [5, с. 52].

Євген Петрушевич як досвідчений політик і відповідальний державний діяч, власне, як і багато його військовиків, дбали насамперед про долю поневоленого народу. “Що, нарешті, буде робити людність Галичини під п’ятою поляків, поки ми будемо мандрувати по Великій Україні?” – відповідав він на пропозиції наддніпрянської делегації негайно приєднуватися до Армії УНР. У ті дні нове командування Галицької армії на чолі з генералом Мироном Тарнавським (замінив наддніпрянця Олександра Грекова) розробило варіанти подальших бойових дій. Один із планів передбачав здійснення стратегічної операції з метою відбити у поляків коридор Чортків–Бучач–Станіславів–Калуш–Стрий–Лавочне і отримати вихід до дружньої Чехословаччини, відтак – до Європи. Потім перекинути з Італії близько 40 тисяч вояків-галичан, які були готовими сформувані у таборі Кассіно до трьох повнокровних дивізій та продовжити війну за визволення території ЗУНР. Операція була розрахована на два місяці. Головна проблема полягала в забезпеченні армії всім необхідним для бойових дій. Насамперед потрібно було 10 млн. набоїв, 250 тис. артилерійських снарядів та близько 40 тисяч черевиків для довгих марш-кидків. Найбільшим прихильником цього плану і його співавтором був новий військовий міністр ЗУНР, генерал Віктор Курманович. Він

неодноразово заявляв, що приєднавшись до Петлюри й участю у війні проти більшовиків, ми фактично сприяємо залятому ворогу і допомагаємо Польщі у війні проти Москви [7, с. 223].

Безумовно, без Галицької Армії Головний отаман не наважився б на велику стратегічну операцію, яку він задумав, а саме – похід на Київ. Після короткого перепочинку головних сил, на кінець липня вона мала у бойовому складі 50 тисяч загартованих у боях старшин і стрільців, 500 кулеметів, 160 гармат та 600 шабель у новосформованій кінній бригаді. Наддніпрянські воєначальники оцінювали її дуже високо й ставили на перше місце порівняно з Армією УНР. “Галицька Армія являла собою боездатну регулярну армію, – писав Микола Капустянський. – В ній панував лад, і надзвичайно добре був організований тил; військовим заосмотренням Галицька Армія була бідна; з національного боку це була одноманітна маса з піднесеним національним почуттям” [4, с. 539].

Отже, 15 липня 1919 р. Є. Петрушевич віддав наказ Галицькій Армії форсувати Збруч. Упродовж двох днів її корпуси зайняли район поблизу Кам’янця-Подільського. Проте деякі її частини вже були втягнуті у бої з червоними частинами. У наказі по Дієвій армії УНР від 22 липня того ж року Симон Петлюра писав: “На допомогу нам прийшли брати-галичани. Вони залишили свої оселі, відходячи під переважною силою ворога; але прийшли на наш терен, як то належить дисциплінованій армії й свідомій у правоті свого діла і своїх змагань” [5, с. 7–9].

Також з великим задоволенням у телеграмі своїм військам Начальник штабу Дієвої армії отаман В. Тютюнник відзначав: “Українська Наддніпрянська армія та її Головна команда приймає Галицьку Армію, як братню, й усім їй допоможе, що в її силах. Головний отаман дає наказ у цій справі належним установам і має тверду надію, що тимчасове лихо зміниться, й обидві армії, з’єднавшись в одне нерозривне ціле, в швидкому часі побачить кращі дні” [ст. 5. с. 22]. Зауважимо, що у той період Армія УНР внаслідок важких боїв втратила велику кількість вояків і нараховувала не більше 15 тис. у бойовому строю [4, с. 460].

Після переходу Галицької Армії за Збруч і об’єднання з Наддніпрянською, вона опинилася в непростій геополітичній ситуації, яку глибоко проаналізував колишній полковник корпусу Січових Стрільців Василь Кучабський. Після примирення з Польщею С. Петлюра вважав, що досяг порозуміння з Францією і був переконаний – Антанта, яка також вела боротьбу проти більшовицької Москви, визнає Україну своїм союзником і важливим фактором у війні з більшовизмом. На переговорах з антантівською місією Головний отаман 30 липня виклав стратегічний план дій усіх армій УНР, Добрармії Денікіна і Польщі, причому у разі допомоги, обіцяв довести чисельність українського війська до 500 тисяч. Він вважав, що війська Денікіна мали б зосередити основну увагу на наступі в напрямку Харків–Курськ–Орел–Москва. Польща повинна була завдати удару із заходу на Могильов і Вітебськ. Українська армія взяла б на себе розгром червоних армій на Правобережжі наступом на Київ і Одесу з подальшим очищенням усієї України. Проте, зазначав В. Кучабський, цей план ліквідації більшовицького режиму був нереальним, оскільки Антанта втратила інтерес до України й зробила ставку на сильну Польщу, а Варшава не виявляла бажання допомагати Денікіну, бо не хотіла мати справу з сильною, білою Росією, а радше із слабкою більшовицькою. Крім того, Денікін не бажав, щоб Україна стала незалежною державою, й влітку 1919 р. хотів без її допомоги здійснити свої стратегічні плани. Таким чином, цілий цей план Петлюри, – підсумовував Василь Кучабський, – не рахувався з тодішньою геополітичною ситуацією в регіоні. “В цьому часі Україна не належала вже до ніяких тогочасних політичних систем Європи, ні до більшовицько-світово-революційної, ні до французько-польської, ні до англійсько-американсько-російської, і через те ніхто не розраховував вже тоді на неї, як на корисного для себе союзника. І вже під ніякою умовою вона не могла від Антанти дістати якої підтримки. Антанта поклала вже тепер усі надії лише на Денікіна. Україна була вже тоді з закордонно-політичного боку засуджена на загибелю” [6, с. 4–7].

Проте Головний отаман і командування Армії УНР у дні, коли розроблявся генеральний план бойових дій об’єднаних армій на серпень 1919 р., усе ще сподівалися, що Антанта і Денікін реально оцінять військово-політичну ситуацію тих днів і, за висловом М. Капустянського, “Українську армію буде вжито, як активний чинник у боротьбі на протибільшовицькому фронті, а Лівобережжя і Правобережжя – як базу для наступу” [4, с. 93]. Відтак С. Петлюра твердо відстоював ідею

широкомасштабної наступальної операції на Київ, керуючись насамперед політичними мотивами й розраховуючи у разі успіху, в чому він не сумнівався, продемонструвати Антанті й Денікіну потенційні можливості України у боротьбі з більшовицькою Москвою.

Один із авторів цього плану, генерал Микола Капустянський пізніше відзначав: “Навколо операційного напрямку – Київ чи Одеса – як у Кам’янецькій та пізніше і в Галицькій пресі ведено досить жваву полеміку і, нарешті, у галичан склалася така опінія: Головний отаман Петлюра зробив помилку, що пішов на Київ, а не на Одесу, – це перша причина всіх наших неуспіхів” [5, с. 96].

Які аргументи наводили наддніпрянці, автори цього плану? Насамперед політичні дивіденди: значення Києва для української справи як столиці й великого економічного центру, вузла важливих комунікацій було дійсно вагомим. Район бойових дій був сприятливим для наступальної операції, оскільки на Правобережжі не було значних природних перепон, як то широкоплинних річок тощо. Водночас Правобережжя мало густу мережу залізниць, які за наявності у Армії УНР бронепотягів і значної кількості товарних вагонів сприяли успіху (у той час воєнні операції вели з інтенсивним використанням залізниці).

Важливим фактором було й те, що зайнята оборонними операціями Червона армія головну увагу зосереджувала на денікінському фронті від Царицина до Воронежа й тримала проти об’єднаних українських армій послаблені 12-ту й 14-ту армії, причому остання частково була задіяна у боях з денікінцями.

Отже, командування Галицької Армії і уряд ЗУНР не відразу підтримали наступ на Київ. Старшина УГА Мирон Дольницький пізніше так охарактеризував можливі літні операції 1919 р.: “На нашу думку було їх три: 1) відсвіжити сили УГА, доповнити бойовий виряд і виступити ще раз проти поляків, щоб вирвати від них свою тіснішу батьківщину; 2) піти походом на Київ і добути столицю відродженої держави, ядро молодого українства, чинник миродатнього політичного значення для цілої області, вузол залізничних і битих шляхів, багатство різних засобів – одним словом вирвати із рук ворога серце України; 3) добути Одесу, щоб таким чином вивести Українську Державу з того осамітнення та ізоляції, витвореної майже герметичною бльокадою України з боку Польщі, Москви і Румунії, що відгородили молоду державу від світу” [2, с. 452].

Генеральний штаб УГА теж неодноразово стверджував: наступ на Київ створить велику небезпеку для українських військ, оскільки стратегічні фланги є неприкритими, а порозуміння з Денікіном не досягнуто (його військо захопило Лівобережжя й рухалося на Київ). Наступ на Одесу, хоча й не мав такого політичного значення, був безпечнішим – прикритий із заходу нейтральною Румунією, а зі сходу – Дніпром. Українські війська на півдні фактично без загрози мали би час посилити боєздатність, а головне УГА отримала б резерви із числа полонених вояків у Італії – близько 40 тисяч та інтернованої у Чехословаччині галицької бригади – щонайменше 5–6 тисяч. Відтак, міцно утримавши південь України, можна було сподіватися на порозуміння з Антантою та на її допомогу [8, с. 157]. “Похід на Київ – це гра “ва-банк”, де все вирішає щастя і навіть сліпий припадок”, – наголошував майор Генштабу Я. Дяків [3, с. 6].

Безумовно, хоча С. Петлюра в цьому питанні виявив неабияку амбіцію, він не міг не врахувати точку зору галицького військово-політичного керівництва, коли воно, за висловом Капустянського, взагалі вважало, що Армія УНР може вести наступ на Київ, а Галицька повинна діяти у напрямку на Одесу. Відтак врешті-решт було прийнято непросте рішення: головними силами об’єднаних армій на початку серпня 1919 р. провести наступальну операцію на Київському і Коростенському напрямках, для чого задіяти усі три галицькі корпуси. “Звільнення Києва при головній допомозі Галицької Армії мало першорядне значення, як політична демонстрація великих послуг Галицької Армії в загальній боротьбі на протибільшовицькому фронті, – наголошував М. Капустянський. – Через столицю Соборної України – Київ – вели шляхи на Східну Галичину й до ідеї Соборної України” [5, с. 102]. Саме тоді виникло гасло, яке любив проголошувати Головний отаман: “Через Київ – на Львів!”.

Для керівництва військами було утворено спільне командування, до якого увійшли галичани, зокрема генерал Віктор Курманович став заступником начальника Генштабу, генерал Антін Кравс очолив ударну групу армії, яка на короткий час (30 серпня) зайняла Київ. Але під натиском

денікінців вона відступила від столиці. Перестороги галицьких військовиків виявилися пророчими. Для наступу на Одеському напрямку наказом Головного отамана було виділено незначні сили: дивізія полковника Удовиченка підсилена 11-ю галицькою бригадою та група отамана Юрка Тютюнника. Відтак 45-та та 58-ма більшовицькі дивізії змогли зупинити їх наступ під Бірзулою (нині Котовськ, Одеської обл.).

Отже, вже у вересні проти об'єднаної Української армії утворився ще один фронт – денікінський. Продовжувати війну проти більшовицької і білої Росії без міжнародної підтримки українці не спромоглися. Знесилена і пошматована епідемією тифу Галицька Армія восени змушена була підписати мирну угоду з Добрармією А. Денікіна (пообіцяв постій і лікування стрільців), а згодом із червоним командуванням, а Армія УНР перейшла до партизанської війни шляхом глибокого рейду у так званому Зимовому поході (грудень 1919 – травень 1920 рр.) по тилах денікінської і червоної армій. Тож важко сьогодні передбачити, яким був би результат визвольної війни об'єднаних українських армій у разі прийняття інших стратегічних рішень улітку 1919 р., які й сьогодні оцінюються істориками, як і тоді, неоднозначно.

Досвід взаємодопомоги і підтримки УНР і ЗУНР у грудні 1918 – листопаді 1919 рр. ще раз довів: лише соборною військово-політичною силою можна дати відсіч агресору. Однак для цього необхідною мала бути взаємодія не лише військового командування, але й політичних проводів УНР і ЗУНР, геостратегічні плани яких розійшлися у грудні 1919 р.

1. Винниченко В. *Відродження нації*. Т. 3. – К., Відень, 1920. – 312 с. 2. Дольницький М. *Українська Галицька Армія в боях з більшовиками // Українська Галицька Армія: Матеріали до історії*. Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 451–465. 3. Дяків Я. *Стратегічне положення УГА по переході через Збруч літом 1919 р. // Український Скиталець*. Ч. 6. – 1923. – С. 3–8. 4. *Історія Українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)*. Вид. 4. – Львів, 1992. – 702 с. 5. Капустянський М. *Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році*. Кн. 2. Ч. 3. – Мюнхен, 1946. – 200 с. 6. Кучабський В. *Зовнішньо-політичне положення об'єднаних українських армій у “Чотирикутнику Смерти” // Літопис Червоної Калини 1931*. – Ч. 12. – С. 4–7. 7. Литвин М., Науменко К. *Історія ЗУНР*. – Львів, 1995. – 360 с. 8. *Україна: Хроніка ХХ століття: Довідкове видання. Рік 1919*. – К., 2005. – 236 с.